

Pia Letto-Vanamo: Europa som rättssamfund: Samarbetets utmaningar och möjligheter

**Publikationer från institutet för internationell ekonomisk rätt
vid Helsingfors universitet. Saarijärvi 1998, VII + 159 s.**

Anmeldt av VEIJO HEISKANEN

JD, docent Pia Letto-Vanamo granskar i sin forskning centrala europeiska rättssamarbetsprojekt och dryftar även i vidare bemärkelse möjligheterna att rätten europeiseras. Hon koncentrerar sig särskilt på civil-, straff- och processrätten samt rättsstatsprincipen och dess betydelse som Europeiska unionens medlemskapskriterium. Hon dryftar till slut även det nordiska samarbetets ställning i den europeiska integrationen.

Letto-Vanamos arbete utgör ett ambitiöst försök till att granska den europeiska integrationen ur ett mera allmänt juridiskt och historiskt perspektiv. Hon lyckas skapa en balanserad framställning av integrationsprojektet och dess förverkligande på olika rättsområden. Boken är att rekommendera för den som vill fördjupa sin allmänbildning och förstå europarätten i en vidare kulturell och historisk kontext, där Europa inte förstås endast som Europeiska unionen utan även som en viss rättskulturell tradition.

Europarätten som ett positivrättsligt fenomen har, såsom Letto-Vanamo i flera sammanhang konstaterar, i väsentlig grad varit ett målinriktat fenomen, dvs. ett projekt där man strävat till ekonomisk integra-

tion och till skapandet av en gemensam marknad inom ett visst geografiskt område, som alltid benämnts "Europa" trots det utökade antalet medlemsstater. Den ekonomiska målsättningen, dvs. den gemensamma marknaden, har tekniskt förverkligats framförallt genom kollektivisering och ett förenhetligande av rätten. Vissa för den gemensamma marknadens förverkligande relevanta regleringsobjekt har innefattats i Europeiska gemenskapernas behörighet och regleringen som riktas mot dessa har förenhetligats.

Europarättsprojektet har sålunda rätt långt varit ett projekt beträffande ekonomisk integration på makroplanet. Målsättningen har härvid varit att skapa ett tillstånd för den enhetliga legala rätten, en europeisk gemensam marknad, där företagen kan konkurrera-och måste konkurrera-sinsemellan, och där arbetskraften har en möjlighet att röra sig fritt. Införandet av euro som ekonomiområdets gemensamma valuta är en konsekvent del av detta projekt som behärskas av ekonomisk rationalitet på makroplanet.

Letto-Vanamo behandlar i sin bok speciellt den europeiska integrationens andra

skede, dvs. de nya utmaningar som europaprojektet mött i en situation, då integrationens första skede, dvs. den gemensamma marknaden, redan rätt långt förverkligats. Europeiska unionens III pelare utformades medelst Maastricht-avtalets bestämmelser rörande samarbetet inom rätts- och inrikesområden. Europeiska unionen utvecklas enligt Amsterdam-avtalet "som ett frihetens, säkerhetens och rättens område". Ekonomisk rationalitet är enligt dessa avtal inte längre den enda eller ens den dominerande drivkraften som styr integrationen. Vilken är den form av rationalitet, som motiverar detta nya djupare behov av integration?

Det ökade intresset för samarbete inom rätts- och inrikesärenden kan ur en viss synvinkel ses som en defensiv reaktion, som är en följd av att unionen utvidgats, de interna gränserna slopats och den fria rörligheten blivit större. Det är fråga om en korrigeringsrörelse ägnad att tackla de biverkningar som den gemensamma marknadens snabba framfart medfört. På detta sätt kan man förstå särskilt det ökade behovet av samarbete inom området för straffrätt och polisärenden.

Strävan att förenhetliga avtalsrätten och den övriga privaträtten är däremot mer problematisk, visserligen av motsatta skäl.

Det är svårt att motivera behovet av integration beträffande den europeiska avtalsrätten, närmast på grund av att integrationen av den materiella rätten på detta område redan förverkligats eller som bäst förverkligas på ett mera allmänt internationellt plan. Detta har rätt långt skett som ett resultat av det internationella kommersiella skiljeförfarandets radikala popularitetsökning och den internationella harmoniser-

ingen som grundar sig på frivillig självreglering. Letto-Vanamo fäster uppmärksamhet särskilt vid det senare, något som man strävat till bl.a. inom UNIDROIT.

Letto-Vanamo fäster i mindre grad uppmärksamhet vid det internationella kommersiella skiljeförfarandet, trots att hon nog talar om rättens "privatisering". Detta är eventuellt en vilseledande term därför att det inte är fråga om ett reformprojekt som medvetet drivits uppifrån nedåt, utan att det snarare är fråga om en historisk process som framskridit från det privata till det allmänna. I denna process har man avtalat om att de internationella avtalstvisterna i allt större utsträckning underkastas skiljeförfarande och att de avgörs där. Fråga är inte heller om skapande av ett "transnationellt" rättssystem, emedan de internationella skiljedomstolarna verkar, åtminstone i princip, underställda och under tillsyn av den rättsordning, där de har sitt säte.

Popularitetsökningen beträffande det internationella kommersiella skiljeförfarandet är viktig med tanke på tematiken i Letto-Vanamos bok, det är ju även i många avseenden fråga om ett mycket "europeiskt" fenomen. Skiljeförfarandet fick å ena sidan sitt nya uppsving i Europa, vilket medfört att städer som Paris, Genève, London och Bryssel blivit centrum för det internationella kommersiella skiljeförfarandet. Å andra sidan baserar sig den i skiljeförfarandet tillämpliga lagen—den nya *lex mercatoria*—historiskt på den medeltida europeiska rättskulturen—ett samband, som Letto-Vanamo som rättshistoriker skarp-synt noterar.

Det internationella kommersiella skiljeförfarandets popularitetsökning kan förstås som en spontan följd av att den internatio-

nella handeln ökat i Europa uttryckligen som ett resultat av den ekonomiska integrationen. Popularitetsökningen kan å andra sidan förklaras med att avtalsparterna uppenbarligen inte har litat på domstolarna i den andra avtalspartens hemland och har därför inte velat ge någon "hemmaplansfävor". Den internationella skiljedomstolen har erbjudit ett neutralt, effektivt och tillitsfullt sätt att avgöra tvister som uppkommit i avtalsförhållanden.

Trots att det internationella kommersiella skiljeförfarandet till sitt moderna ursprung är ett mycket europeiskt fenomen, har det dock överskridit och passerat Europas gränser, och det har blivit ett populärt förfarande för avgörande av internationella avtalstvister, särskilt sådana där tvistobjektets värde inte är trivialt. Samtidigt har den materiella rätten som tillämpas i skiljeförfarandet rätt långt förenhetligats. Detta förenhetligande har således paradoxalt nog inte skett endast jämsides med den europeiska integrationsutvecklingen på makroplanet och delvis även som en följd av denna, utan även motsatt, i den mening att förenhetligandet skett inte endast utom räckhåll för lagstiftaren på makroplanet, inom den dispositiva rättens område, utan även utom räckhåll för den nationella lagstiftaren—och således indirekt även utom räckhåll för den europarätt som tillämpats.

Letto-Vanamos strävan att förenhetliga och kodifiera den "europeiska" avtalsrätten verkar mot denna bakgrund som ett steg bakåt, om icke förenhetligandet begränsas till kodifieringen av de tvingande rättsregler som gäller avtalens giltighet och bindande verkan, dvs. regler vars kodifiering har offentligt intresse. Skiljedomstolarna är inte heller alltid kompetenta att avgöra tvister

som gäller dessa regler. Det är i varje fall svårt att se, vilket Letto-Vanamo även kostaterar, att parterna i den internationella avtalsverksamheten skulle ha ett speciellt intresse att skapa två system materiellrättsligt eventuellt med olika innehåll—den europeiska och den globala *lex mercatoria*. Målsättningen torde snarare vara att i allt större utsträckning förenhetliga den senare.

Förenhetligandet av den övriga privaträtten, förutom avtalsrätten, är likväld problematiskt, men av andra orsaker. Man kan fråga sig, varför t.ex. person-, familje- och arvsrätten borde förenhetligas i medlemsländerna i Europeiska unionen. Behovet av ekonomisk integration på makroplanet är knappast längre en tillräcklig motivering, emedan harmoniseringen inte kan anses tjäna en dylik integration annat än på sin höjd indirekt. Ifall målsättningen är en strävan att utveckla en europeisk identitet och på långsikt ett ersättande av den nationella identiteten med en europeisk—vilket torde vara nödvändigt, ifall man ställer ett federalistiskt Europa som mål—har denna målsättning inte uttryckligen nämnts t.ex. i de beslut som fattats av Europaparlamentet, i vilka den ökade harmoniseringen på dessa områden efterlyses. Som motivering nämner man traditionellt, om ock mindre övertygande, behovet av ekonomisk integration.

I varje fall är det osannolikt att rättens harmonisering t.ex. på person-, familje- och arvsrättens områden kommer att bli lika problemfri som på marknadsregleringens område, må motiveringen för harmoniseringen i grund och botten sen vara ett behov av ekonomisk integration eller en strävan att utveckla en europeisk identitet. Den europeiska kulturens interna skillnader

t.ex. mellan katolska länder, Britannien och det germanska Nord-Europa kommer på dessa områden sannolikt att framstå på ett helt annat sätt.

Letto-Vanamo behandlar även rättsstatstänkandets roll vid integreringen av den europeiska offentliga rätten och dess roll som medlemskapskriterium beträffande nya medlemsstater. Rättsstatskravet är i viss mening ett politiskt kriterium—en medlemsstat eller en medlemsstatskandidat kan uppfylla detta kriterium i större eller mindre grad, vilket medför flexibilitet vid dess tillämpning och öppnar en möjlighet till kompromisser då man beslutar om nya medlemmar. Rättsstatsprincipen kan å andra sidan ses som ett rättsligt kriterium. Visst bildar ju den parlamentariska demokratin, statsmaktens tredelningslära, förvaltningens lagenlighet, domstolarnas oavhängighet och medborgarnas grundrättigheter och -skyldigheter, särskilt det privata ägandets grundlagsskydd och näringsfrihet, den rättsliga infrastruktur som måste finnas för handen för att en marknadsekonomi i princip kan uppkomma samt trovärdigt och förutsägbart fungera.

Tanken om rättsstatsprincipen är problematisk som uttrycklig drivkraft för den europeiska integrationen självfallet därigenom att rättsstatsideologin inte på något sätt är särskilt eller enbart ett europeiskt

fenomen. Härvid är det snarare fråga om överhuvudtaget "ett västligt" fenomen—i synnerhet Förenta Staterna har rättsstatstänkandet, eller Rule of Law som sin ledstjärna—ännu aggressivare än fallet någonsin är i Europa.

Av det ovan sagda följer att uppställandet av rättssäkerheten som målsättning för den europeiska integrationen innebär en utvidgning av Europeiska unionens mission så att denna passerar och överskider den ekonomiska rationaliteten. Som en del av denna nya utvidgade mission följer att en viss rätts- och samhällsfilosofi utsträcks till områden, där detta ideal ännu inte kunnat godtas eller tillämpas.

Trots att Letto-Vanamo uppenbarligen förhåller sig positiv till rättsstatstänkandet, stannar hon för att söka en fästpunkt för det finska europarättsliga tänkandet på annat håll—i det nordiska samarbetet. Detta är enligt henne inte en förhoppning om "en återgång till det förgångna", utan om ett erkännande av bakgrunden till en viss rättskultur och troheten till den. Letto-Vanamo visar sig vara en romantisk realist.

Författarupplysningar:

Veijo Heiskanen, JD, Direktör för Institutet för internationell ekonomisk rätt, Helsingfors universitet